

Список використаних джерел

1. Андресюк Б. На шляху до громадянського суспільства. Європейський контекст суспільно-політичного розвитку України / Б. Андресюк. – К., 2000. – 136 с.
2. Газін В. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945- 2002 роки): [навч. посіб. для студ. істор. спец. вищих навч. закладів] / В. П. Газін, С. А. Копилов. – К.: Либідь, 2004. – 624 с.
3. Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу: [навч. посіб.] / І. А. Грицяк. – К.: К. І. С., 2006. – 300 с.
4. Гришук В. К. Уголовная ответственность коллективных субъектов по законодательству Республики Польша / В. К. Гришук // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – С. 323– 326.
5. Европейский Союз: прошлое, настоящее, будущее: Документы Европейского Союза. – Т. 1: Договоры, учреждающие Европейские сообщества. – М.: Междунар. изд. группа «Право», 2004. – 423 с.
6. Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: сб. докладов / отв. ред. И. Г. Шаблинский. – М.: Институт права и публичной политики, 2009.

ЄФРЕМОВА Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права

УКРАЇНО-КРИМСЬКА УГОДА 1692 р. ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Як відомо, ідея про доцільність створення українською шляхтою «Руського князівства», чи «Великого князівства Руського» поза межами литовсько-польської держави з'явилась ще за життя Б. Хмельницького. Вона була сформована за участі українських протестантів-аріан. Так, наприклад добре відомим є політичний проект І. Мазепи, П. Орлика та ін. представників козацької старшини щодо укладення україно-шведської угоди про протекторат. Але цей напрямок був не єдиним. На жаль, але вирішенню політичної кризи в Україні-Гетьманщині не сприяла як внутрішня так і зовнішньополітична ситуації. Наприкінці XVII ст. великі держави Центрально-Східної Європи прагнули кардинально змінити співвідношення сил на свою користь. Поміж сильними країнами роль автономних державних утворень, як України, Молдавії, Лівонії і навіть Кримського ханства, на перший погляд, була незначною. Однак, саме за владу над цими автономіями розгорнулася потужна боротьба, яка розгорталася на фоні політичної кризи в центральній Європі, що

відобразилась у боротьбі між шляхетсько-республіканськими і абсолютистсько-монархічними політичними силами та ідеями [1, с. 300]. Гетьманщина у час цієї кризи була важливим об'єктом політичних змагань своїх сусідів, але її еліта намагалась виробити власний державницький проект, не маючи, на жаль, єдиного погляду по цьому питанню.

За таких обставин, ідея визволення України від усякого чужого панування ставала все більш популярною. Скориставшись посиленням опозиційних настроїв в Гетьманщині Петро Іванович Іваненко (Петрик) звернувся 18 травня 1692 р. до Війська Запорізького з промовою із закликком про «одобрания от московское власти милое отчизни своею Украйны». Імовірно він вважав, що союз з Кримом був би важливою гарантією державної самостійності України-Гетьманщини. Отже, гетьман вважав за потрібне визволити Україну з під московської влади за допомогою Кримського ханства. Така угода (трактат) була укладена з Кримом 26 травня 1692 року [2] від імені «Княжства Киевского и Черниговского со [всем] Войскомъ Запорожскимъ і народом Малоросійскимъ» на засадах рівності й обопільності зобов'язань.

Трактат складається з короткого вступу й 16 пунктів. Низка пунктів присвячена політичним взаєминам обох держав, якими передбачалось створення оборонного союзу. Кримська держава зобов'язувалась захищати Україну «от поляковъ и от Москвы от [всех неприятелей] оборонять [всегда]». Зі свого боку, «княжество Малоросійское» мусило захищати Кримську державу. Ця допомога передбачалась без нагороди, окрім походів взимку. Всі непорозуміння між Україною й Кримом мали полагоджувати дружнім шляхом. Застережено було обопільне полагоджування й відшкочування претензій мешканців обох держав (п. VIII). Встановлений був порядок зносин дипломатичних (через послів та гінців) (п. XIII). Певну увагу присвячено було економічним взаєминам обох держав та проголошено обопільне право вільного торгу на загальних підставах.

Отже, підтримуючи ідею оформлення державної території України у вигляді князівства «Малоросійського», Петрик фактично змінив політико-географічний вектор у виборі протекторату з Московського на Кримсько-турецький. Питання про те, чи відповідав цей документ національно-державним інтересам України та всього українського народу, залишається дискусійним. Але влітку 1692 р. Запоріжжя частково підтримало Петрика та незабаром з'ясувалося, що Січ відмовляється надати Петрику військову допомогу. Однак, на відміну від знатних товаришів, рядове запорозьке козацтво переважно підтримувало Петрика. Частково це пояснювалось змістом політичної програми Петрика. Він закликав різати українську шляхту, що трималася царя, забирати у неї майно на користь бідних козаків [3, с. 32].

Невдача першого ж походу Петрика вирішила долю всієї справи. Народні маси, які побачили, чого варта татарська «допомога»,

швидко відступилися від повстанців. Однак цінність цього проекту полягає в тому, що в ньому на 18 років раніше за «Бендерські конституції» П. Орлика, в Україні знов відстоювали ідею створення незалежної держави, випробовуючи на практиці «право народу на опір тирану». Тож аналізуючи політико-правові напрацювання в осередку української козацької еліти зазначеного періоду, слід відзначити, що європейські вчення «тираноборців» та споріднені з ним концепції природного права, уявлення про договірний характер походження держави, корисність обмеження абсолютної влади правителя, були не просто відомими в інтелектуальному середовищі України-Гетьманщини. Їх на практиці використовували у внутрішній та зовнішній політичній боротьбі української еліти, що у свою чергу сприяло накопиченню її державотворчого досвіду.

На зламі XVII–XVIII ст. світські інтелектуали Гетьманщини уже мали розроблену концепцію ієрархічної нації раннього нового часу. У підвалинах цієї ідентичності була явно зрозуміла релігійна відмінність від іновірних поляків, татар та турків. На увагу заслуговує і той факт, що на рубежі XVII–XVIII ст. у центральноєвропейському регіоні було написано проекти суспільно-політичних устроїв та відносин з новими протекторами у Лівонії (1699 р.) та в Угорщині (1707 р.). Обидва документи базувалися на ідеях «*tracta conventa*». Подібні ідеї та уявлення суспільно-політичного життя мали місце навіть у Московській державі.

В цілому ж, зміни в інтелектуальному житті українського суспільства та збіг обставин в 1709–1710 рр. призвели до того, що на східній периферії Європейської цивілізації з'явився такий документ, як «Пакти й конституції законів та вольностей війська Запорозького» затверджені 1710 р. в Бендерах, який став перехідним від традиційних «пактів-домовленостей» між монархом та станами (у першу чергу, елітою) до конституцій нового часу.

Список використаних джерел

1. Кононенко В. Політико-правові витоки «Договорів та постанов» 1710 р. / В. Кононенко // Україна в Центрально-Східній Європі: 36. наук. пр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – Вип. 6. (С.297– 322
2. Текст договору опублікований в «Ювілейному Збірнику ВУАН на пошану акад. Д. І. Багалія», Київ, 1927. – С. 741– 744.
3. Тетерина Д. Іван Мазепа-патріот України / Д. Тетерина //Самостійна Україна. – 1999. – Жовтень-листопад. – С. 29– 34.